

mpc
METODICKO-PEDAGOGICKÉ CENTRUM

VZDELÁVANÍM
PEDAGOGICKÝCH ZAMESTNANCOV
K INKLÚZII MARGINALIZOVANÝCH
RÓMSKYCH KOMUNÍT

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Kód ITMS: 26130130051

číslo zmluvy: OPV/24/2011

Metodicko – pedagogické centrum

Národný projekt

**VZDELÁVANÍM PEDAGOGICKÝCH ZAMESTNANCOV
K INKLÚZII MARGINALIZOVANÝCH RÓMSKYCH KOMUNÍT**

Jozef Ihnacík

**SPOLUPRÁCA PEDAGOGICKÝCH ZAMESTNANCOV, ODBORNÝCH ZAMESTNANCOV A
RODINY ŽIAKA Z MARGINALIZOVANÝCH RÓMSKYCH KOMUNÍT
PRI ELIMINÁCIÍ SOCIÁLNO-PATOLOGICKÝCH JAVOV**

Vydavateľ: Metodicko-pedagogické centrum, Ševčenkova 11,
850 01 Bratislava

Autori UZ: PhDr. Jozef Ihnacik, PhD.

Kontakt na autorov UZ: ihnacikphdr@centrum.sk

Názov: **Spolupráca pedagogických zamestnancov,
odborných zamestnancov a rodiny žiaka z
marginalizovaných rómskych komunit
pri eliminácii sociálno-patologických javov**

Rok vytvorenia: 2015

Odborná garantka: Doc. PaedDr. Alica Petrasová, PhD.

Oponentský posudok vypracovali: PaedDr. Janka Pierová
PaedDr. Erika Novotná, PhD.

ISBN 978-80-565-1309-5
EAN 9788056513095

Tento učebný zdroj bol vytvorený z prostriedkov projektu Vzdelávaním pedagogických zamestnancov k inklúzii marginalizovaných rómskych komunit. Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov Európskej únie.

Text neprešiel štylistickou ani grafickou úpravou.

Obsah

Úvod	4
1 Pojem sociálna patológia	7
1.1 Kategórie rizikového správania	7
2 Škola a rómsky žiak	11
2.1 Vplyv pedagóga na vývin rómskych žiakov	11
2.2 Osobitosti rómskej psychiky	12
3 Náčrt rodiny žiaka z marginalizovaných rómskych komunít	16
4 Škola, školské prostredie a rodina žiaka z marginalizovaných rómskych komunít pri eliminácii sociálno-patologických javov	18
5 Úloha a postavenie pedagogických zamestnancov pri eliminácii sociálno-patologických javov	20
5.1 Pedagogický a odborný zamestnanec v škole a v školskom zariadení	22
5.2 Sociálny pedagóg ako odborný zamestnanec v školstve	25
5.3 Sociálny pedagóg ako odborný zamestnanec v zariadení výchovného poradenstva	27
6 Odporúčania pre elimináciu sociálno-patologických javov vychádzajúce zo spolupráce pedagogických, odborných zamestnancov a rodiny žiaka z marginalizovaných rómskych komunít	28
6.1 Návrhy zmien	30
Literatúra	32
Príloha	34

Úvod

V učebnom zdroji predkladáme návrhy, názory a poznatky z oblasti sociálno-patologických javov a ich eliminácie u žiakov z rodín z marginalizovaných rómskych komunít. Zároveň približujeme niektoré špecifické aspekty skôr ponímané ako východiská pre prácu s deťmi a mládežou v školách a v rómskych rodinách za vzájomnej neoddeliteľnej spolupráce, ktorá je často problematická.

Zvlášť sa venujeme úlohám a obsahom v oblasti prevencie a eliminácie sociálno-patologických javov u detí z vyššie uvádzaných rodín z pozície pedagógov, pedagogických zamestnancov a z pozície odborných zamestnancov pracujúcich v škole, ale aj v školských zariadeniach a v školských poradenských zariadeniach. Súčasťou práce je aj sumarizácia niektorých návrhov, ktoré majú ambivalentný pohľad z pozície školy, ale aj z pozície užšej society rómskej rodiny a ich vzájomnej súčinnosti pri eliminácii sociálno-patologických javov za príspevku funkčných činiteľov v oblasti výchovy, vzdelávania a poradenstva.

Špecifické ciele:

- Prehĺbiť poznatky o špecifikách a charakteristike marginalizovaných rómskych komunít.
- Rozvíjať schopnosť analyzovať sociálno-patologické javy u žiakov z marginalizovaných rómskych komunít.
- Rozšíriť znalosti o metódach, prístupoch, stratégiách a prostriedkoch prevencie sociálno-patologických javov žiakov z MRK.
- Poznať východiská tvorby, realizácie a hodnotenia efektivity preventívnych programov.
- Rozvíjať spôsobilosť spracovať a realizovať konkrétny program prevencie sociálno-patologických javov zohľadňujúci podmienky konkrétnej triedy a základnej školy a lokálnych špecifik podľa potrieb žiakov z marginalizovaných rómskych komunít.

Obsah vzdelávacieho programu:

Modul 1

Súčasný stav a analýza problematiky marginalizovaných rómskych komunít (ďalej MRK) na Slovensku v kontexte medzinárodných skúseností. Charakteristika sociálno-patologických javov u žiakov z MRK.

Téma	Forma	Časový rozsah
<ul style="list-style-type: none"> • Marginalizované rómske komunity na Slovensku – charakteristika a špecifiká. • Súčasný stav a analýza problematiky MRK na Slovensku v kontexte medzinárodných skúseností. • Charakteristika sociálno-patologických javov u žiakov z MRK. • Reflexia vlastnej praxe v oblasti sociálno-patologických javov u žiakov z MRK na školách. 	prezenčná	1 1 3 5
Výstup z dištančnej formy: Spracovaná prípadová štúdia jedného sociálno-patologického javu u žiakov z MRK. Formát A4, rozsah 2 normostrany	dištančná	2
SPOLU: 12 hod		P 10/2D

Modul 2

Teoretické východiská prevencie sociálno-patologických javov u žiakov. Stratégie prevencie sociálno-patologických javov žiakov v škole.

Téma	Forma	Časový rozsah
<ul style="list-style-type: none"> • Teoretické východiská prevencie sociálno-patologických javov u žiakov. Stratégie prevencie sociálno-patologických javov u žiakov z MRK v škole. • Charakteristika sociálno-patologických javov a ich kategorizácia. • Komparácia domácich a zahraničných inovácií v oblasti prevencie sociálno-patologických javov žiakov z MRK v škole z hľadiska efektivity. • Špecifiká prevencie sociálno-patologických javov u žiakov z MRK. 	prezenčná	3 2 5 5
Výstup z dištančnej formy: Spracovanie techniky riešenia jedného vybraného sociálno-patologického javu u žiakov z MRK podľa aktuálnej odbornej literatúry. Formát A4, rozsah cca 3 normostrany	dištančná	3
SPOLU: 18 hod		P 15/3 D

Modul 3

Program prevencie sociálno-patologických javov (a hodnotenie jeho efektivity) zohľadňujúci podmienky konkrétnej školy a lokálnych špecifik podľa potrieb žiakov z MRK.

Téma	Forma	Časový rozsah
<ul style="list-style-type: none">• Filozofické východiská psychologickej prevencie (optimalizácia psychickej regulácie správania).• Plánovanie prevencie v triede a na základnej škole podľa potrieb žiakov z MRK.• „Univerzálne prevenčné programy“.• „Selektívne prevenčné programy“.• „Indikované prevenčné programy“.• Tvorba, realizácia a hodnotenie efektivity „Programu prevencie sociálno-patologických javov zohľadňujúceho podmienky konkrétnej školy a lokálnych špecifik podľa potrieb žiakov z MRK“ - workshop.	prezenčná	2 2 2 2 5
Výstup z dištančnej formy Návrh preventívneho programu - praktická aplikácia vybranej metódy prevencie, prístupu, stratégie a prostriedkov prevencie sociálno-patologických javov u žiakov z MRK (v triede a na základnej škole podľa potrieb žiakov z MRK). Formát PPT, rozsah cca 10 snímok.	dištančná	5
SPOLU: 20 hod		P 15/5 D

1 Pojem sociálna patológia

Sociálna patológia je súhrnný pojem pre označenie chorých, nenormálnych, všeobecne nežiaducich spoločenských javov. Pojem začal používať významný anglický filozof a sociológ H. Spencer (1820 – 1903). V súvislosti so sociálnou patológiou najčastejšie hovoríme o sociálnej deviácii, anómii, subkultúre a kontrakultúre, chudobe, agresii, agresivite a hostilite v súvislosti s nimi o násilí páchanom na ženách i na deťoch, o kriminalite, osobitne kriminalite detí a mládeže, prostitúcii, homosexualite (mužskej, ženskej), alkoholizme a ostatných drogových (nealkoholových) závislostiach, o patologickom hráčstve, samovražednosti, ale aj rozvodovosti a poklese pôrodnosti.

Osobitný problém predstavuje mládež ako ohrozená sociálna skupina s nebezpečím krízy identity a porúch správania.

1.1 Kategórie rizikového správania

Medzi kategórie rizikového správania patrí:

Asociálne správanie - vo väčšine prípadov nezodpovedá spoločenským zvyklostiam, pravidlám, alebo sociálnym normám spoločnosti, skupiny, triedy. Žiaka s vysokým počtom výskytu prejavov asociálneho správania možno charakterizovať ako jedinca, ktorý nie je integrovaný do spoločnosti svojich rovesníkov, neprijal ich normy a zvyky. Bez integrácie nedochádza k prenosu sociálnych noriem atď.

Prejavy asociálneho správania: podceňuje ostatných, nadradený, panovačný, necitlivý, hrubý k ostatným.

Antisociálne správanie - je v mnohých prípadoch nadradený pojmu juvenilná delikvencia a kriminalita. Prejavuje sa často správaním, ktoré zámerne, alebo v svojich dôsledkoch poškodzujú spoločnosť, je namierené proti pravidlám, hodnotám a sociálnym normám. Nájst' hranicu medzi prejavmi antisociálneho správania a disociálneho je veľmi zložitá. Ale kdesi na začiatku prejavov antisociálneho správania je často nedisciplinovanosť, záškoláctvo, abúzus návykových látok, ktoré často prerastá do delikventného a kriminálneho správania. Štúdie ukazujú, že deti a mladiství, ktorí sa najčastejšie stávajú cieľom antisociálneho správania svojich rovesníkov na druhej strane takisto sami vykazujú najviac antisociálneho správania.

Prejavy antisociálneho správania: berie veci ostatným, využíva strach ostatných, trápi spolužiakov, ubližuje ostatným.

Egocentrické správanie – predstavuje celý komplex mnohých špecifických prejavov žiaka, ktoré vyjadrujú jeho postoj alebo sociálnu orientáciu vzhľadom na okolité prostredie. Hodnotenie vecí, sociálnych vzťahov a procesov prebiehajúcich v našom okolí nie je možné bez ujasnenia vzťahu a významu týchto udalostí k našej vlastnej osobe, k nášmu „ja“. U žiakov mladšieho a stredného školského veku má väčšinou neškodnú formu upútavania pozornosti na vlastnú osobu. Vo výraznejšej podobe sa prejavuje prehnaným sebavedomím, vymáhaním rešpektu voči k vlastnej osobe, alebo menej závažnými prejavmi v správaní, ako je snaha vnucovať žiakom svoje názory, priania, predstavy, ktoré v kombinácii s asociálnym a antisociálnym správaním môžu vyústiť do rezistentného rizikového správania žiaka.

Prejavy egocentrického správania: presadzuje svoje potreby, zneužíva svoju pozíciu, sklon k sebecktu.

Impulzívne správanie – manifestuje sa predovšetkým psychomotorickým nepokojom, zvýšenou dráždivosťou a prudkými, neprímeranými reakciami, ktoré sú vyvolané nešpecifickými podnetmi aj špecifickými podnetmi vonkajšieho prostredia. Vyznačuje sa zvýšeným počtom nevedome produkovaných aktivít v oblasti vôle i v kognitívnych procesoch, často i emočnou nestálosťou a povrchnosťou. Rozdiely v prejavoch instabilného a impulzívneho správania bývajú v mnohých prípadoch veľmi jemné. Spoločným menovateľom je obyčajne porucha vôľovej regulácie a sebakontroly konania.

Prejavy impulzívneho správania: neschopný skončiť úlohu, obťažuje, hnevá, ruší, nestály pri činnostiach.

Maladaptívne správanie – spektrum prejavov maladaptívneho správania je veľmi široké a zahŕňa aj prejavy napr. agresívneho správania. Zdrojom maladaptívneho správania sú najmä *nedostatočne vytvorené sociálne spôsobilosti a kompetencie a návyky žiaka*. - dynamika školského správania významne ovplyvňuje žiaka, ale sama osebe je ovplyvňovaná aj samotným dieťaťom, alebo mladistvým. Jediniec aj aktívne vplýva na prostredie, snaží sa meniť a ovplyvňovať interpersonálne vzťahy v skupine. Často je ako dôsledok nevhodných vplyvov okolitého prostredia, ale menej pozornosti sa venuje v skutočnosti, že je často podmienené nedostatkami v oblasti sociálneho učenia.

Prejavy maladaptívneho správania: obviňuje svoje okolie, prejavuje strach, úzkosť, obet', alebo čierna ovca, výbušný, prchký, frustrovaný neúspechom, necitlivý k ostatným.

Prejavy maladaptívneho správania – **od pasívneho odporu, nečinnosti, hostilných prejavov končiac prejavmi aktívneho vzdoru, odmietania alebo únikovými reakciami**. Taktiež možno neposlušnosť považovať ako nešpecifický osobnostný znak chápať ako predzvesť budúceho negativizmu a vzdorovitosti jedinca.

Negativistické správanie – v užšom slova zmysle označuje *odmietavé reakcie žiaka*, ktoré sa prejavujú *vzdorom a odporom* voči činnostiam nekorešpondujúcimi s jeho intrapsychickou motiváciou, alebo zo strany vedenia zo strany učiteľov a rodičov. V širšom slova zmysle je negativizmus kategorizovaný do skupiny interpersonálnych vzťahov a postojov.

Prejavy negativistického správania: drzý, familiárny k učiteľovi, neposlušný, negativistický.

Inklinovanie k problémovej skupine – nepochybne sa vyznačuje nielen špecifickou orientáciou záujmov a postojov, ale vykazuje i rad vnútorných neformálnych prvkov, s ktorými sa jej členovia viac menej identifikujú, pričom miera skupinovej kohézności nie je jej základným charakteristickým znakom a je veľmi rozdielna. V mnohých prípadoch má podobu asociatívnej a neorganizovanej skupiny so živelnou štruktúrou. Inklinovanie ku skupine problémových rovesníkov sa výraznou mierou podieľa na skupinovej dezintegrácii detí a mladistvých. Je významným *prediktorom rizikového správania žiakov* predovšetkým v *pubescentnom veku*.

Prejavy inklinovania k rizikovej skupine: závislý na svojom okolí, ľahko podlieha tlakom skupiny, je „vťahovaný“ problémovou skupinou.

Poznať celú škálu prejavov rizikového správania samo o sebe nie je v podmienkach výchovno-vzdelávacieho procesu cieľom, ale je východiskom práce s rizikovou mládežou.

Zásadnou otázkou sa tak stáva otázka zásadného prístupu, z ktorého vyplývajú ďalšie intervencie.

Trendom, ktorý si hľadá svoje uplatnenie, je prístup a možnosti, ktoré využíva *koncept reziliencie*.

Pojem reziliencie je relatívne mladý, má asi 20 rokov. V poznatkovej výbave odborníkov v oblasti základného, aplikovaného výskumu, v pedagogickej a psychologickej praxi je vhodným nástrojom, ktorý umožňuje pochopenie potenciálu inej kvality života, kvality adaptívneho zvládania náročných životných situácií, či už prichádzajú zvonka, alebo zvnútra.

Deťom a adolescentom pomáhame najlepšie tým, ak nezmätieme ich správanie s identitou.

Ungar (2005) ponúka 6 stratégií na podporu reziliencie:

1. Počúvaj ich pravdu a nauč sa počúvať iných.
2. Pomôž mladým pozerat' kriticky na svoje správanie.
3. Vytvor príležitosti, ktoré sú v súlade s tým, čo mladí tvrdia, že potrebujú.
4. Komunikuj jednoznačne a zrozumiteľne takým spôsobom, ktorý budú mladí rešpektovať.
5. Nájdí rozdiel, ktorý sa najviac ráta.
6. Radšej nahrádzaj, ako potláčaj.

Každá z týchto stratégií dovoľuje nahradiť delikventné, nebezpečné, sociálne neprijateľné správanie a budovať silnú a účinnú cestu k reziliencii, ktorá je menej deštruktívna pre deti, adolescentov, aj ostatných. Pri poskytovaní pomoci je potrebné porozumieť, čo rizikovní jedinci hľadajú, ako si vytvorili svoj príbeh – to je najlepšia pozícia, ako im poskytnúť zdroje spôsobmi, ktoré môžu byť menej deštruktívne pre nich samých, ale aj okolie.

Empatia k rizikovým jedincom je dávanie šance mladým, aby dokázali lepšie pochopiť svoje vlastné životy. A súčasne tento prístup vyvoláva efektívnejšie zásahy vo výchovnom pôsobení zo strany dôležitých

dospelých. Hoci nemusíme mať radi metódy, ktoré žiaci využívajú na nájdenie reziliencie, nemôžeme prehliadať úspech, ktorý dosahujú výberom svojho správania. Za úspech považujú pocit sebaúčinnosti, sebaúcty, ktorý je pre výber identity kľúčový. Je potrebné naladiť sa na náhľad mladých, zistiť ich bariéry voči zmenám, pomôcť im budovať silnejšiu alternatívu pre budovanie zdravej identity, o ktorej si deti a adolescenti často len myslia, že ju žijú. Mnohí rezilientní žiaci sú prehliadaní, pretože spôsob, akým sa správajú, nevyhovuje predstavám a očakávaniam dospelých, učiteľov. Napokon stratégie fungujú vtedy, ak je vytvorený vzťah medzi dospelými a deťmi. Ak nás vedením poveria adolescenti, odoláme škatuľkovaniu detí, ľahšie si uvedomíme, že prijať tvrdú diagnostiku by znamenalo, že život adolescenta vidíme iba z jedného uhla pohľadu. Namiesto diagnostiky, ktorá poskytuje pohľad zvonka, sa javí ako prínosnejšie učiť sa odlišnostiam od stereotypov, ktoré o nich majú iní a ktoré obmedzujú ich život. Gerden, Hoffman, Anderson (1996) hovoria, že diagnostikovanie správania u žiakov má len malý význam, ak súbežne s výsledkom diagnostiky nie je v súlade sebadefinícia žiaka ako silného a schopného prekonať životné výzvy (Jenčová, 2011).

2 Škola a rómsky žiak

Vstup rómskeho žiaka do školy je v mnohých ohľadoch okrem prirodzeného dramaticky, ale aj postupujúci výrazným zmenám. Rómske dieťa často až začatím školskej dochádzky opúšťa svoju rodinnú kultúru a vstupuje do novej society, ale aj kultúry, ktorá vyznáva pre rómske dieťa často rozporuplné či rozdielne hodnoty.

Vstupom do školy sa rómske dieťa (ale nielen rómske) riadi inými pravidlami a škola na neho kladie zmenené a často vysoké nároky. Ak ide o dieťa, ktoré zároveň prichádza zo sociálne znevýhodneného prostredia môžeme pridať i hendikepy, ktorými môžu byť neadekvátne rozvinuté schopnosti a zručnosti a často i vlastnosti, ktoré sú pre jeho účinkovanie v škole pôsobiace zaťažujúco, stresujúco až unikovito. Pre rómskeho žiaka je v škole často boj sprevádzaný množstvom vnútorných aj vonkajších konfliktov, ktorý nemusí adekvátne spracovávať a preto volí úniky do porúch správania alebo sa v ňom spínajú iné obranné mechanizmy, ktoré nachádzajú svoj odraz tak v jeho prežívaní, ale aj v jeho spoločensky (zvlášť školsky) neakceptovateľnom správaní. Neúspechy a zlyhanie počas pobytu v škole, ale aj v samotnej školskej práci a sociálnych interakciách s ostatnými deťmi, ale aj učiteľmi zanechávajú výrazne negatívne stopy na jeho myslení a cítení.

Činnosť v prostredí školy ovplyvňuje jeho postoj v škole k učeniu, k spolužiakom, k sebe samému ale jeho ďalšiu školskú motiváciu, ktorá neúspechmi môže viesť aj ku náhradným kompenzačným mechanizmom, ktoré sa môžu prejavovať aj v scestnom osobnostnom vývine. Podľa viacerých sociometrických výskumov sú rómske deti pre svojich spolužiakov neatraktívne. Rómski žiaci stoja v prevažnej väčšine na periférii triednych kolektívov (Flešková, 2004). Na zníženej sociálnej akceptácii sa vo veľkej miere podieľa ich etnická príslušnosť, ale najmä ich sociálny pôvod.

Ich neistota a výrazne znížená sebadôvera môže prameniť aj z ich pozície v sociálnej skupine. Podľa autorky existuje skupina detí, ktoré pojem „spolužiak“ zaradili do zóny nenávisti. Ako autori uvádzajú, rómske dievčatá vyjadrujú strach a pocity ohrozenia až ambivalenciu. U rómskych chlapcov je to menšia skupina, ktorí nemajú zo spolužiakov obavy. Flešková (2004) uvádza, že rómski žiaci vytvárajú v triednom kolektíve uzavretú marginalizovanú skupinu, ktorá má tendenciu orientácie smerom dovnútra, čím dochádza k určitej izolácii. R. Rosinský (2006) zistil, že motív vzťahov ku spolužiakom je výrazne oslabený, a že úzko súvisí aj s intenzitou pôsobenia tohto motívu na učenie u rómskych žiakov, ktorá je o 40 % slabšia než u nerómskych žiakov, čo sa môže odrážať cez negatívne hodnotenie úspešnosti rómskeho žiaka aj v nevhodnom správaní, ktoré môže vyúsťovať až do asociálneho až antisociálneho správania.

2.1 Vplyv pedagóga na vývin rómskych žiakov

Vzťah medzi učiteľom a žiakom je dôležitým určovateľom žiakovho sebaobrazu. Pozitívny vzťah aktivuje nielen k školským výkonom ale aj k prežívaniu a správaniu, ktoré má výrazný preventívny charakter pri eliminácii sociálno-patologických javov. Negatívny vzťah medzi učiteľom a žiakom sa neprejavuje pri

školskej výkonnosti, ale ovplyvňuje aj postavenie žiaka v triede a postavenie žiaka užšej aj širšej societe. Pozitívne sebapoňatie vzťah učiteľ – žiak vedie vo výchove k zdravému životnému štýlu, nachádzaniu zmyslu života a prevencii, resp. eliminácii sociálno-patologických javov.

U rómskeho žiaka závisí aj od miery učiteľovho vedenia, zrozumiteľného vysvetľovania, prehodnocovania spôsobov, zásad a cieľov v oblasti zmien, ktoré sa prejavujú v morálke rómskeho žiaka. Deje sa to cez povzbudenie a pochvaly, a to za podmienky, že učiteľ je pre žiaka prirodzenou autoritou. Tak ako u ostatných detí aj u rómskych detí existuje časť detí, ktoré majú nevyhranený a ľahostajný vzťah k svojmu učiteľovi. Ostatná časť rómskych žiakov je rozdelená na dve skupiny – na tých, ktorí majú radi svojho učiteľa a na tých, ktorí ho nenávidia. Vzťah k učiteľovi sa nevyhnutne podpisuje na miere, v akej učiteľ dokáže stimulovať rómskeho žiaka nielen k učeniu, ale aj k povinnostiam, právam a adekvátnemu prežívaniu vzťahu, ktoré sa odráža v jeho sociálne akceptovateľnom správaní. Keď je vzťah rómskeho dieťaťa k učiteľovi neutrálny alebo až negatívny, nemožno očakávať, že sa stane podnecovateľom nielen jeho učebných výkonov, ale ani jeho adekvátneho správania v škole, toľž nie mimo školy a v širšom sociálnom prostredí, kde na neho má väčší vplyv výchova z jeho kmeňovej rodiny.

Čo je najdôležitejšie pre prevenciu a elimináciu sociálno-patologických javov u rómskych detí a mládeže z hľadiska pedagogických zásahov sa nám ponúka odpoveď, že je to osobnosť učiteľa a nielen jeho pedagogické vedenie, ale aj jeho stotožnená spoločenská morálka s veľmi výrazným osobným a osobnostným prínosom.

V tomto zmysle sa žiada o posilnenie jeho kompetencií nielen v oblasti odbornosti, ale aj o osobnostne, čo by už malo byť zreteľné aj pri výbere študentov na napomáhajúce profesie na vysokých školách, ako je učiteľstvo, sociálna pedagogika, sociálna práca ale aj so zameraním na špecifiká práce s rómskymi deťmi. Najst' úplnú odpoveď na prevenciu a elimináciu sociálno-patologických javov u žiakov z marginalizovaných rómskych komunít je veľmi náročné, pretože ide o zložitý problém, ktorý sa týka viacerých sfér spoločnosti. Dôležité je však si uvedomiť, že rómske deti majú odlišnú optiku nazerania na školské prostredie, ale aj na užšiu a širšiu societu a bolo by chybou uvažovať a hovoriť za nich bez nich.

2.2 Osobitosti rómskej psychiky

Na základe vyše 40-ročnej psychologickkej a školskej praxe si dovoľím uviesť aspoň rámcové osobitosti až špecifické zvláštnosti rómskej psychiky, ktoré je potrebné nutne rešpektovať nielen pri školskom vývine, ale aj pri prevencii a eliminácii sociálno-patologických javov. Dovoľím si tvrdiť, že ich nerešpektovaním, resp. ich nepoznaním sú často v oblasti výchovy a vzdelávania dosahované obrovské skresľované výsledky práce rómskych detí v naväznosti aj na systémy výchovy rómskych rodičov do úplne iných noriem, ako je možné akceptovať v rámci trendov a rozvoja súčasnej spoločnosti. Často znejú a vychádzajú z hľadiska koncových výchovných cieľov a hlavne ich dosahovania až rozporuplne a nanajvýš pre ľudí, ktorí ich nepoznajú, vysoko prekvapivo.

Prezentujem niektoré z nich:

1. Veľmi výraznou črtou správania u rómskych detí, ale často pokračujúcou aj u dospelých Rómov, je slabá vôľa, čo to znamená, nie sú schopní získať niektoré samozrejmosti pre adekvátny spoločenský život, nevedia chcieť. V návale vlastných citových reakcií to myslia skutočne pravdivo a sú schopní veľkých jednorazových aktov, činov ale aj vzťahových obetí. Prekážkam, ktoré pre nich kladie život a sú veľmi náročné, sa radšej nejakým spôsobom vyhnú alebo sa vzdajú. Ich základnou komunikačnou zručnosťou je pomerne vysoká schopnosť vyhnúť sa niečomu, neodporovať ba až niekedy ostať ticho alebo naopak až výrazne kričať.
2. Konfrontácií so školskými pravidlami a so snahou o disciplinovanosť s cieľom udržiavať poriadok je ich výrazným prejavom v tomto smere nespôľahlivosť, čo to znamená? Že keď viackrát Róm urobí dobré, nečakajme, že to bude robiť vždy a stále.
3. Veľmi výraznou citovou reakciou, ktorá sa prejavuje hlavne vo vzťahoch k dospelým a ku komunitám, ktoré majú iný hodnotový systém, je u Rómov strach. Hlavne tam, kde sú sami alebo v menšej skupine, je strach podmienený mnogogeneračnou skúsenosťou i osobnými zážitkami. Tento presne slabo nedefinovateľný cit alebo emóciu prežívajú Rómovia často aj skupinovo a je významným faktorom pôsobiacim na ich až úzkostnú súdržnosť. Róm sa cíti bezpečný skoro až bezvýhradne len vo vlastnej skupine (i keď sú výnimky). Byť sám pre neho znamená často byť v nebezpečí a mnohosť alebo početnosť sa zdá ako keby podmienkou bezpečia a často aj vnútorného šťastia. Rómovia málokedy ba skoro nikdy necestujú a nekočujú sami, pretože ako jednotlivci sú často zbabelí a utekajúci. U Rómov typu jedincov ako u nerómov nech som bitý, len nech sa bijem, napr. v puberte a adolescencii sú veľmi zriedkavé až skoro žiadne. Skôr sú vystavení útokom iných. Najčastejšou reakciou na emócie a zážitky strachu sú prevažne formy únikového až útekového správania alebo z opačnej strany až agresie.
4. Nesamostatnosť u detí aj dospelých, sami nikam nejdú, sami si nič neorganizujú, skoro nič si nedokážu riadiť, málokedy vedia vyplňovať úradné listiny (česť výnimkám, zlepšuje sa to zásluhou školy) a skúsenostiam výjazdov do zahraničia. Kto chce v rómskej spoločnosti rozhodovať niečo, sám je považovaný za sebca, i keď v dnešných marginalizovaných rómskych komunitách sa objavujú veľmi výrazne takíto jedinci.
5. V rómskej rodine prakticky neexistuje žiadne súkromie. Túžba po ňom sa považuje za „gadžovskú“. Každé rozhodovanie je spoločné a často len spoločné je správne. Ako sa to objavuje v škole, keď má dieťa v škole pracovať samostatne často bez vedenia a usmerňovania, je zmätené. V podstate je trestané za niečo, za čo ho doma chválili a chválené za niečo, čo by sa doma neľúbilo, neprijímalo. Aj toto je jedným zo zdrojov napätia a nervozity rómskych detí v škole a často aj zdrojom rôznych záťažových a stresových situácií, ktoré môžu vyústiť do porúch správania ba až do sociálno-patologických javov.

6. Schopnosť zovšeobecňovať a abstraktne myslieť je relatívne slabá. V školských prejavoch, v školskej výkonnosti, ale aj v rôznych kognitívnych, poznávacích funkciách sú zreteľné karence, nedostatky na základe toho, že deti nemajú a neovládajú príslušné pojmy a z toho vyplývajú aj rôzne problémy v škole, ale aj užšej a širšej societe.
7. Rómske deti majú radi humor, vedia prejavovať radosť a veselosť, ale iróniu a sarkazmus obvykle nechápu a preto pri ich náznakoch pochopenia prejavujú buď výrazný strach alebo neprimeranú skrytú až otvorenú agresiu.
8. Komplex menejcennosti často zvýrazňovaný vstupom a pobytom v škole. Z tohto pocitu a z neprijatia plynú ich neistota, ktorú odreagovávajú prehnaným správaním, ktoré vyúsťuje do namyslenosti prejavujúcej sa vychvaľovaním, prekrúcaním situácií vo vlastný prospech až prehánaním faktov, klamstvami, primitívnou jednoduchou útočnosťou až brutalitou, predvádzaním sa napr. výkrikmi, tancom, strhávaním a upútavaním na seba pozornosťou, ktoré u niektorých detí sa prejavuje, resp. je až chorobné.
9. Živý temperament, spontaneita, neviazanosť, ktoré sa môžu prejavovať niekedy až na hranici psychickej lability. Mimoriadne rómske deti, mládež, ale aj dospelí sú citliví voči každej nespravodlivosti, ale aj zdanlivo sa prejavujúcej, pokiaľ ju oni takto pochopili, i keď to nespravodlivosť nemusí byť.
10. Agresia, hnev, zlosť a zloba. Úplne inakšie rómske deti a mládež chápu svoju nervozitu, či zlosť ako ostatní ľudia. Ten kto má „nervy“, kto sa zlostí, kto vystrája, je ospravedlnený za to, čo robí, ako by bol pre tú danú chvíľu takmer nesvojprávny (veľmi ťažko sa to posudzuje na základe práva v spoločnosti).
11. „Tu a teraz“. Rómovia majú typický prejav správania ako istý vývinový jav u detí hru, učenie a prácu v blízkom časovom ohraničenom pásme, bez minulosti a budúcnosti.
12. „Zajtra“ vzbudzuje úzkosť (strach z neznámeho, potenciálneho, z budúceho), preto sa na zajtrajšok nemyslí. Podľa štatistického prieskumu Rómovia utrácajú v deň výplaty 60 až 70 % peňazí, podobne je to aj pri sociálnych dávkach.

Rómske deti po prvý krát v inom prostredí majú tendenciu si niečo zobrať a často sú upodozrievaní z kradnutia. Charakterizuje sa to, že vo väčšine prípadov doma majú málo, resp. nič, tak túžia po všetkom, čo vidia. Často je to charakterizované tým, že ako keby mysleli, že je to ich posledná možnosť. Problém väčšiny Rómov hlavne z málo podnetného sociálneho prostredia vždy znel „ako dnes prežiť“, preto nie je možné čakať ich zvýšený záujem o kultúru, vzdelanie a budúcnosť. „Zajtra“ je niečo v podobe zahmleného a neurčitého, takže dohodnúť sa na „zajtra“ znamená vo veľmi vysokom ponímaní „od zajtrajška do niekedy“ (i keď v súčasnosti sa postupne mení aj vplyvom projektov v sociálnej oblasti a zamestnávania Rómov, čo im dáva reálny predpoklad aj diametrálne posunu vo vnímaní časových aspektov aj pri začleňovaní Rómov do užšej a širšej society).

13. Dobrosrdečnosť a súcitu. Tieto vlastnosti v ich špecifickom prežívaní u rómskych detí, mládeže a rómskej komunite považujú sami u seba za svoje najlepšie vlastnosti.

14. Vnímanie času. Je veľmi relatívne, dokonca veľmi zle sa orientujú typicky podľa hodín, i keď to nemôžeme zovšeobecňovať. Čas pre nich vo všeobecnosti nehrá dôležitú úlohu. Samotné hodinky sú skôr ozdobou a deti dlho nevedia rozoznať časové údaje odčítané z hodín.
15. Nejednotnosť. Veľmi náročné sa tvorí jednotná skupina z tých, ktorí sa nepoznali alebo dokonca sebou pohrdali. Výrazne sa to prejavuje v prípade volieb, jednotných postupov, trendov pri presadzovaní svojich práv, požiadaviek, nárokov a toľž aj zvyšovania životnej úrovne rómskych komunit. Takmer je to neprekonateľný problém, i keď sa často stáva, že je to neustála zmena society užšej, ktorá sa dotýka až takmer bezprostredných susedov. Z tohto hľadiska je často problematické, aby vedúcim skupiny rómskych detí, v škole, v školských zariadeniach a výchovných zariadeniach bol Róm z hľadiska akceptácie výchovných a prevýchovných cieľov. Pokiaľ ho totiž rodičia a v rómskej rodine neuznávajú, nedovolia deťom účasť na stretnutiach skupín, ktoré majú výchovný, kultúrny, ale aj prevýchovný charakter, je dosť problematická aj prevencia a efektívne výchovné postupy pri eliminácii sociálno-patologických javov.

3 Náčrt rodiny žiaka z marginalizovaných rómskych komunit

Vo fungovaní rodinného systému v rómskom etniku sa objavujú výrazné rozdiely medzi jednotlivými rodinami v dôsledku miery prijatia majoritných noriem. Na základe toho rozoznávame:

Integrované rómske rodiny – rodiny s vyššou socioekonomickou úrovňou, čo je možné vyjadriť nasledovnými kritériami:

- rodičia sú zamestnaní, resp. matka sa stará o dieťa v predškolskom veku, obaja sú vyučení, zaškolení, stredoškolské a vyššie vzdelanie býva skôr výnimočné,
- rodina obýva vlastný dom alebo byt s vybavením štandardným v majoritnej spoločnosti, vrátane štandardnej úrovne hygieny, vybavenia elektrotechnikou, elektrospotrebičmi,
- deti chodia pravidelne do školy, prospievajú, sú oblečené a upravené spôsobom obvyklým u ostatných detí, čo sa týka aj školských pomôcok a stravy.
- K vyššej životnej úrovni prispieva aj menší počet detí, spravidla 2 až 3, medzi ktorými je obvyklý vekový rozdiel.

Neintegrované rómske rodiny – sú očividne rodinami s veľmi nízkou socioekonomickou úrovňou, čo možno vyjadriť nasledovnými skutočnosťami:

- bývajú v chatrčiach, ktoré majú minimálne vybavenie,
- rodičia nepracujú, obaja majú nedokončené základné vzdelanie, otec je nezamestnaný a matka nikdy nepracovala,
- deti sú chudobne oblečené v starých obnosených šatách, majú nepravidelnú školskú dochádzku a nízku školskú výkonnosť, nemajú školské pomôcky, nenesia desiatu.
- Životnú úroveň rodiny znižuje väčší počet detí v rodine.

Starostlivosť o deti, celkovú hygienu a prospech detí v škole klesá v závislosti so socioekonomickou úrovňou rodiny. V rómskych rodinách sa prejavuje vyšší výskyt konfliktov, v podobe otvorených prejavov agresivity, neovládaného nesúhlasu a hnevu. Prejavuje sa u nich malá sebestačnosť, samostatnosť, skôr u nich prevláda vyhľadávanie pomoci a spoľahnutie sa na niekoho iného.

Rodina je zložitá sieť osobných vzťahov prejavujúcich a utvárajúcich sa v rodinnej komunikácii a interakcii, je cenným zdrojom imitácie sociálnych kompetencií a tiež činiteľom zámerne ich formujúcim v procese socializácie v súlade s hodnotami, normami a pravidlami v danej rodine a spoločnosti, do ktorého rodina patrí. (Koteková, R., Šimová, E., Gecková, A., 1998).

Pre porozumenie podstaty tejto problematiky si treba uvedomiť, že Rómovia prešli iným vývojom ako majoritná spoločnosť a priniesli do širšej spoločnosti (komunity) aj odlišné tradície, chápanie morálky, subkultúry a hodnôt, z ktorých viaceré sú v rozpore s morálkou, normami a hodnotami našej spoločnosti. Preto niektoré rómske komunity sa veľmi ťažko prispôbujú a proces vzrastania a začlenenia sa do širšej spoločnosti je u mnohých príslušníkov rómskej populácie oveľa ťažší. Vznikajú u nich obranné mechanizmy,

ktorých podkladom bývajú komplexy menejcennosti. Kompenzujú si ich zavše agresivitou, čím sa proces akulturácie a integrácie ešte viac sťažuje. Problémom spolužitia týchto dvoch rozdielnych sociokultúrnych štruktúr žijúcich vedľa seba sú aj vzájomné predsudky, ktoré sťažujú ich začlenenie do spoločenského života majoritnej spoločnosti.

Aj napriek úspechom, ktoré sme dosiahli pri skultúrňovaní rómskeho obyvateľstva, prevažná väčšina z nich sa podieľa na celkovej kriminalite na Slovensku. Závažným faktom zostáva, že kriminalita rómskej mládeže má nielen stúpajúcu tendenciu, ale sa posúva k čoraz nižšej vekovej hranici. Štatistické údaje ukazujú, že mládež pácha viac trestných činov a priestupkov ako dospelí.

Preakriminálna rómska mládež pochádza zo sociálne znevýhodneného prostredia, ktoré jej poskytuje nedostatok podnetov v oblasti mravného správania sa. Nekontrólovanie zo strany rodiny, vymknutie sa spod vplyvu školského kolektívu upevňuje u rómskych detí pocit nezodpovednosti. Bezrestnosť prvých priestupkov rozvíja návyk ignorovať požiadavky zákona, nevenovať pozornosť mienke okolia. Sociálne pramene ťažkovychovateľnosti spočívajú najmä v rodine a v najbližšom okolí dieťaťa .

Sociálne znevýhodnené prostredie rómskych detí mnohokrát infikuje tieto deti k trestnej činnosti: Pôsobenie záporného vplyvu v rodine, v blízkom okolí, priame podnecovanie zo strany zločinných a iných protispoločenských elementov. Negatívne využívanie voľného času má u problémových rómskych detí prvoradé miesto, a preto zvlášť pre túto kategóriu rómskych detí je veľmi dôležitý problém organizácie voľného času. U pedagogicky zanedbaných rómskych detí je práve táto sféra najživiteľnejšia, bezobsažná a najmenej kontrolovaná zo strany rodičov a dospelých, ku ktorým sa pridružuje nedostatok konkrétnej, pre nich zaujímavej práce (Pejová, 2007).

4 Škola, školské prostredie a rodina žiaka z marginalizovaných rómskych komunití pri eliminácii sociálno-patologických javov

Sociálno-politické, kultúrne a materiálne prostredie v škole má významný dopad vplyvu na prevenciu a elimináciu sociálno-patologických javov do tej miery, v ktorej sa škola venuje podpore zdravia a je schopná poskytnúť efektívnu prevenciu. Prostredie školy si vyžaduje podporu lokálnej komunity na rôznych úrovniach.

Cieľom školy je ponúknuť rodičom a žiakom efektívny, preventívny program eliminácie sociálno-patologických javov, ktorého základom je podpora životných zručností. To si vyžaduje atmosféru otvorenosti a podpory, že žiaci môžu predniesť svoje otázky, obavy a názory o sociálno-patologických javoch a učitelia majú mať vedomosti a zručnosti na prácu so žiakmi v problematike týkajúcej sa eliminácie sociálno-patologických javov za podpory vedenia školy. Rodičia, rodinní príslušníci vrátane rodiny žiakov z marginalizovaných rómskych komunití môžu prezentovať svoje názory, ale aj svoje obavy pri výchove ich detí priamo so školou, kde má byť vytvorená atmosféra otvorenosti a podpory.

Preventívne aktivity pri eliminácii sociálno-patologických javov majú byť súčasťou širšie orientovaného prístupu (životné zručnosti, osobnosť, sociálne vzdelávanie a zmysel života) v škole. Dôležitým faktorom je rešpektovať sociálne prostredie rómskych žiakov so zapojením rómskych rodičov do prevencie s ozrejením, že program bude obojstranne prijateľný, relevantný a efektívny, nebude krátkodobý, ale bude dlhodobjšieho trvania zároveň s vyhnutím sa konfliktom a vzájomných konfrontácií školy a rodiny pri realizácii programu.

Ktoré možné úskalia a ťažkosti sa dajú predvídať pri realizácii takéhoto programu?

Vybrať vhodné časové obdobie a stanoviť primeranú záťaž všetkých zainteresovaných. Veľa zamestnancov školy sa cíti preťaženi a znepokojení, že zapojenie rodičov a žiakov z marginalizovaných rómskych komunití pri eliminácii sociálno-patologických javov, ale aj žiakov a nepedagogických pracovníkov do tvorby prevencie, ale aj realizácie programu bude zdĺhavé, časovo a tematicky náročné. Škola nemusí považovať danú problematiku za prioritnú.

Z praxe máme dôkazy, že aj efektívna prevencia v tejto oblasti ako súčasť vzdelávania a výchovy životných zručností osobného, sociálneho a psychohygienického učenia má pozitívny efekt, tak aj na samotné študijné výsledky a má tiež pozitívny efekt na také kategórie ako sú vzájomné vzťahy, sebaúctu, komunikačné zručnosti, ale aj vzájomnú podporu pri výchove rómskych detí.

Dôležité je aj udržanie si kultúrneho, ale aj vzdelávaco-výchovného curricula školy s rešpektovaním typických prejavov a osobitostí kultúry rómskej komunity, etnickej rozmanitosti a aj tolerance rozmanitosti. Žiada sa to realizovať za podpory školského étosu cez rozvíjanie schopností žiakov, primerane analyzovať svoje sociálne a ekologické prostredie a aktívne čeliť diskriminácii a predsudkom výchovou a disciplínou.

Veľmi dôležité v tejto oblasti je aj materiálne prostredie školy, ktoré musí zaručovať zdravie, spoľahlivosť a bezpečnosť žiakov, učiteľov ale aj rodičov školy. V tomto prípade je vhodné u rómskych

žiakov budovať pocit vlastníctva a zodpovednosti za prostredie a vytvárať zaujímavé spôsoby, ktoré umožňujú žiakom podeliť sa s dojmami, pohľadmi na školské prostredie, napr. cez kresby a iné výtvary ľudskej činnosti, cez ktoré sa môžu budovať pocity starostlivosti, ale aj zodpovednosti.

Dôležitým faktorom môže byť aj zapojenie žiakov, rodičov a učiteľov do úpravy a skrášľovania školského prostredia. V tom je výrazný predpoklad zvýšenia možností kontroly šikanovania a vytvorenia čo najväčšej bezpečnosti žiakov, ktoré môžu prispieť, k tomu, že škola bude bezpečná, zaručujúca neporušenie osobnej slobody, osobného rozvoja a sociálnej interakcie medzi učiteľmi, žiakmi, ale aj rodičmi. V prípade marginalizovaných rómskych komunít rodičia môžu pomôcť pri úprave prostredia školy a môžu tak svojím jednoduchým podielom prispievať aj k eliminácii sociálno-patologických javov ich detí. Svetlým vzorom v tomto prípade je prepojenie školy a rómskych rodín v obci Kružlová, v okrese Svidník, kde prostredníctvom projektov z ESF práve v tejto oblasti majú vypracovanú efektívnu spoluprácu.

5 Úloha a postavenie pedagogických zamestnancov pri eliminácii sociálno-patologických javov

Pedagogickí pracovníci škôl a školských zariadení realizujú také preventívne aktivity, ktoré predchádzajú sociálno-patologickým javom, alebo ich eliminujú. S vedením školy a za súčinnosti zamestnancov školy zabezpečujú plnenie úloh v oblasti predchádzanie sociálno-patologickým javom. Riaditelia škôl v spolupráci s koordinátorom prevencie a pedagogickými pracovníkmi vypracujú a zabezpečia primerané pracovné a materiálne podmienky na túto činnosť.

Osobnostné a odborné predpoklady pedagogických a odborných zamestnancov pre vykonávanie tejto činnosti:

- dobrovoľnosť vykonávať túto činnosť,
- poznatky o preventívnych programoch,
- dobrá komunikačná schopnosť,
- aktívna spolupráca s vedením školy,
- tvorivosť, empatia, iniciatíva,
- osobnostný rast a ďalšie sebavzdelávanie,
- schopnosť tvoriť projekty,
- vnútorné presvedčenie o správnosti a účinnosti prevencie,
- osobný príklad v zdravom životnom štýle.

Pedagogický a odborný zamestnanec pri eliminácii sociálno-patologických javov by mal mať vedomosti v týchto oblastiach:

- psychologická charakteristika osobnosti,
- komunikácia a riešenie problémov,
- etiológia užívania drog,
- účinky užívania drog,
- možnosti prevencie a liečby,
- sociálno-patologické javy (šikanovanie, záškoláctvo, mladistvá delikvencia a iné) a ich prevencia,
- skupinové formy a metódy prevencie,
- práca so skupinou, skupinová dynamika.

Pedagogický a odborný zamestnanec

- a) plní úlohy v otázkach eliminácie sociálno-patologických javov a prevencie,
- b) venuje osobitnú pozornosť žiakom z prostredia ohrozeného sociálnou patológiou, u ktorých možno oprávnenne predpokladať zvýšené riziko sociálno-patologického vývinu, v spolupráci s vedením školy iniciuje preventívne aktivity a koordináciu prevencie ako integrálnej súčasti výchovno-vzdelávacieho procesu a v rámci aktivít školy poskytuje preventívno-výchovné konzultácie žiakom a ich zákonným zástupcom,
- c) sprostredkúva prepojenie školy s preventívnymi a inými odbornými zariadeniami, mimovládnyimi organizáciami zaoberajúcimi sa prevenciou a elimináciou sociálno-patologických javov,
- d) koordinuje a metodicky usmerňuje preventívnu výchovnú a informačnú činnosť v škole,
- e) informuje žiakov, ich rodičov, prípadne ich zákonných zástupcov o činnosti preventívnych, poradenských a iných odborných zariadení, o možnostiach využitia ich odborných služieb a o možnostiach prevencie vzniku a eliminácie sociálno-patologických javov,
- f) v rámci preventívnej činnosti úzko spolupracujú s výchovným poradcom v škole a centrom pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie a inými odborníkmi v oblasti eliminácie sociálno-patologických javov (lekár, kurátor, sociálny pracovník, sociálny pedagóg, psychológ a iné).

Zainteresované inštitúcie v oblasti školskej prevencie pri eliminácii sociálno-patologických javov:

- a) vedenie školy a pedagogickí zamestnanci,
- b) pedagóg - koordinátor prevencie,
- c) pedagóg - výchovný poradca,
- d) školský psychológ,
- e) zariadenia výchovného poradenstva a prevencie – CPPP a P.

Pedagogický a odborný zamestnanec pri eliminácii sociálno-patologických javov by mal spĺňať nasledovné predpoklady:

- pôsobiť osobným príkladom v zdravom spôsobe života a presvedčením o správnosti a účinnosti vlastných metód a foriem práce,
- osobnostne sa prejavuje ako komunikatívny, ktorý vie komunikovať, kooperovať a koordinovať aktivity so žiakmi, kolegami, vedením školy, ale i s partnermi iných organizácií,
- má predpoklady pre riešenie vzťahov, ale i hraničných životných situácií, hlavne z hľadiska ochrany zdravia,
- má predpoklady pre osobnostný rast a ďalšie sebavzdelávanie,

- odbornú spôsobilosť v problematike drogových závislosti a eliminácií sociálno-patologických javov,
- odbornú spôsobilosť v metódach, prístupoch, stratégiách a prostriedkoch prevencie,
- odbornú spôsobilosť v motivácii a spolupráci rodičov,
- odbornú spôsobilosť v kooperácii s učiteľmi a odborníkmi pri realizácii úloh prevencie, ale i v preventívnych programoch,
- odbornú spôsobilosť v monitorovaní stavu a úrovne preventívnych opatrení školy,
- v odbornom prístupe k resocializačným postupom (Kříž, 2011).

5.1 Pedagogický a odborný zamestnanec v škole a v školskom zariadení

V prostredí škôl a školských zariadení, vplyvom neľahkých ekonomických situácií v spoločnosti i v rodinách, často deklarovanej krízy rodín a krízy hodnôt, majú požiadavky na odborných a pedagogických zamestnancov stúpajúcu tendenciu. Okrem odborných predpokladov, osobnostných vlastností sa v požiadavkách kladie dôraz na psychologické osobitosti pedagogického a odborného zamestnanca, ktorým je v škole a v školskom zariadení.

Pedagóg a odborný zamestnanec a jeho funkcie

Pedagogický a odborný zamestnanec patria do komplexu pomáhajúcich profesií, ktorého všeobecné kompetencie spočívajú v pomoci deťom, mládeži, rodičom, dospelým s cieľom kompenzácie deficitu v procese socializácie a aj hľadania možnosti zlepšenia kvality života detí, mládeže a rodín prostredníctvom výchovy, vzdelávania, prevencie a poradenstva.

Pedagogický a odborný zamestnanec pôsobí priamo výchovnou činnosťou a tiež organizovaním a manažovaním sociálno-pedagogických činností smerom k žiakom i pedagógom. Žiakom pomáha v oblasti začlenenia sa do kolektívu, v sociálnej komunikácii, problémov v rodinnom prostredí, šikanovania, záškoláctva, závislosti s orientáciou na zdravý životný štýl. Učiteľom v kontakte so žiakmi i rodičmi a komunikácii v pedagogickom kolektíve.

Profesijné kompetencie pedagogického a odborného zamestnanca (vyššie uvedených vo výpočte zamestnancov pracujúcich v škole) tvoria teoreticko-spoločenský základ v oblasti filozofie, histórie, pedagogiky, psychológie, axiológie, sociológie, aplikovaný a odborný základ v oblasti sociálnej pedagogiky, pedagogickej a sociálnej psychológie, pedagogiky voľného času, pedagogickej diagnostike, psychológie a špeciálnej pedagogike. Predpokladom je osobnostný výcvik od sebapoznania, zvládania metód sociálno-výchovnej práce až po získanie zručnosti v oblasti práce s klientom a absolvovaním sociálnej a pedagogickej praxe.

Práca pedagogického a odborného zamestnanca pri eliminácii sociálno-patologických javov je súčinná s profesiou učiteľa, psychológa, psychoterapeuta.

Hlavnou funkciou je vnímať proces eliminácie sociálno-patologických javov v týchto východiskových oblastiach činnosti: integračnej, rozvojovej, diagnostickej, poradenskej, terapeutickej, ale aj nápravno-výchovnej oblasti individualizácie a socializácie jedinca.

V rámci integračnej funkcie sa činnosť pedagóga a odborného zamestnanca zameriava na deti a mládež, ktorí sa nachádzajú v krízových situáciách, v psychickom, sociálnom či psycho-sociálnom ohrození a potrebujú odbornú pomoc a podporu. V rámci funkcie rozvoja ide o rozvoj osobnosti vo vývinovo zdravom smere životného štýlu, hodnotného a užitočného naplnenia voľného času. Tento preventívny cieľ sa týka najmä detí a mládeže“.

V rámci diagnostickej funkcie ide o pedagogické a odborné diagnostikovanie príčin a rozsahu scestného smerovania dieťaťa a mládeže s perspektívou vhodného začiatku inovujúceho vplyvu na zmenu správania a prežívania jedinca pri náprave a eliminácii sociálno-patologických javov.

V rámci poradenskej funkcie ide o navodenie a aplikáciu vhodných poradenských metód pri rešpektovaní osobitostí socio-kultúrneho, ale aj individuálno-špecifického smerovania pri poruchách správania u detí a mládeže.

V rámci terapeutickej, reedukačnej a nápravno-výchovnej funkcie ide o individuálnu a skupinovú psychoterapiu zameranú na cieľavedomé a systematické pôsobenie na žiaka pri navodení zmeny prežívania a správania u detí a mládeže, ale nielen proklamácie, ale nastavenie na realnosť životných cieľov detí a mládeže, ale aj zmeny v zmysle života v rámci reálnych, kultúrnych, sociálnych, ale hlavne životných hodnôt.

Odborný zamestnanec ako jedna zo zložiek systému poradenstva a prevencie

Významnú úlohu v oblasti preventívnej činnosti zohrávajú školské zariadenia výchovného poradenstva a prevencie, v ktorých sa vykonávajú tieto činnosti:

- psychologická – vykonáva psychológ,
- pedagogická – vykonáva pedagóg,
- špeciálno-pedagogická (aj logopedická) – vykonáva špeciálny pedagóg a logopéd,
- liečebno-pedagogická – vykonáva liečebný pedagóg,
- sociálna – vykonáva sociálny pedagóg.

Eliminácia sociálno-patologických javov si vyžaduje úzku koordináciu zúčastnených odborníkov k cieľovej skupine detí, žiakov a študentom intaktným, alebo so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami pri poskytovaní komplexnej odbornej poradenskej, psychoterapeutickej a nápravno-výchovnej starostlivosti.

Základné zložky systému výchovného poradenstva a prevencie tvoria:

1. Centrá pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie
2. Centrá špeciálno-pedagogického poradenstva

1. **Centrum pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie** poskytuje komplexnú starostlivosť deťom (okrem detí so zdravotným postihnutím):

- psychologickú,
- špeciálnopedagogickú,
- diagnostickú,
- výchovnú,
- poradenskú a preventívnu.

Uvedená starostlivosť je poskytovaná deťom najmä v oblasti optimalizácie ich osobnostného, vzdelávacieho a profesijného vývinu, starostlivosť o rozvoj nadania, eliminovania porúch psychického vývinu a porúch správania.

V spolupráci s rodinou, školou a školským zariadením poskytuje preventívnu výchovnú a psychologickú starostlivosť deťom a ich zákonným zástupcom najmä v prípadoch výskytu porúch psychického vývinu a porúch správania a výskytu sociálno-patologických javov v populácii.

2. **Centrum špeciálno-pedagogického poradenstva** poskytuje komplexnú špeciálno-pedagogickú činnosť, psychologickú, diagnostickú, poradenskú, rehabilitačnú, preventívnu, metodickú, výchovno-vzdelávaciu a inú odbornú činnosť a súbor špeciálno-pedagogických intervencií deťom so zdravotným postihnutím vrátane detí s vývinovými poruchami s cieľom dosiahnuť optimálny rozvoj ich osobnosti a sociálnu integráciu.

K ďalším zložkám systému výchovného poradenstva a prevencie patrí:

- výchovný poradca,
- školský psychológ,
- školský špeciálny pedagóg,
- liečebný pedagóg,
- sociálny pedagóg,
- koordinátor prevencie.

Platná školská legislatíva ukladá Centráam pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie metodicky usmerňovať:

- koordinátorov prevencie a školských psychológov v školách a školských zariadeniach,
- výchovných poradcov, liečebných pedagógov a sociálnych pedagógov v základných školách, stredných školách a v školách pre žiakov s nadaním.

5.2 Sociálny pedagóg ako odborný zamestnanec v školstve

Sociálny pedagóg podľa súčasne platných zákonov a vykonávacích predpisov je v pozícii odborného zamestnanca nielen v centrách pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie, ale aj priamo v školách. Vykonáva odbornú činnosť najmä pri poskytovaní výchovného a sociálneho poradenstva a prevencie dieťaťa, žiakovi, študentovi, skupine detí, žiakom alebo študentom s osobitným zreteľom na proces výchovy a vzdelávania v školách a v školských zariadeniach a ostatné činnosti s tým súvisiace. Poskytuje pomoc a poradenstvo učiteľom, rodičom alebo iným zákonným zástupcom dieťaťa.

Odborní zamestnanci, ktorí spĺňajú kvalifikačné predpoklady (ukončené magisterské štúdium) a môžu pôsobiť alebo pôsobia v školách sa členia na tieto kategórie:

- psychológ, školský psychológ,
- školský logopéd,
- špeciálny pedagóg, školský špeciálny pedagóg, terénny špeciálny pedagóg,
- liečebný pedagóg,
- sociálny pedagóg.

Zamestnanec z vyššie uvedených kategórií má svoje významné postavenie v škole. Dôležité je, aby odborní zamestnanci nepodľahli vzájomnej rivalite, ale naopak, aby sa medzi nimi vytvorila funkčná a tvorivo-pomáhajúca tímová spolupráca. Vykonávajú odborné činnosti v rámci prevencie, intervencie a poskytovania poradenstva najmä pre deti, žiakov a študentov ohrozených sociálno-patologickými javmi, zo sociálne znevýhodneného prostredia, drogovu závislých alebo inak znevýhodnených, ich zákonným zástupcom a pedagogickým zamestnancom škôl a školských zariadení.

Plnia úlohy sociálnej výchovy, podpory prosociálneho, etického správania, sociálno-pedagogickej diagnostiky prostredia a vzťahov, sociálno-pedagogického poradenstva, prevencie sociálno-patologických javov a reedukácie správania. Vykonávajú expertíznu činnosť a osvetovú činnosť.

Sociálny pedagóg spolu s psychológom môžu byť členovia multidisciplinárneho tímu odborníkov, ktorý identifikujú vo vzájomnej spolupráci problémy žiakov v ich prirodzenom prostredí, t.j. v škole a v rodine. Navrhujú, pripravujú, realizujú a pomáhajú realizovať podporné, reedukačné a vyrovnávacie postupy a odporúčania. Diagnostika a vplyv na znižovanie výskytu sociálno-patologických javov, s čím úzko môžu súvisieť aj prejavy špeciálnych vzdelávacích potrieb žiakov, sa opiera o dobrú znalosť kultúrneho a sociálneho prostredia dieťaťa a vychádza z jeho dlhodobého pozorovania, usmerňovania a vedenia.

Pri riešení, znižovaní až eliminácii výskytu sociálno-patologických javov je nutná spolupráca so všetkými internými a externými subjektmi edukácie a úzka spolupráca so školskými poradenskými zariadeniami, zvlášť s centrami pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie.

Spolupráca školy a rodiny prostredníctvom sociálneho pedagóga, pedagógov, školského psychológa v prípade rómskych detí je najefektívnejšia priamo v škole, pretože má priamy vplyv na znižovanie až elimináciu výskytu sociálno-patologických javov. Urýchľuje a skvalitňuje sa tak celý proces diagnostiky,

poradenstva, eventuálnej psychoterapie, reedukácie, v niektorých prípadoch aj s prvkami represie, ale v prevažnej miere prevencie, intervencie a vzájomnej spolupráce nielen zainteresovaných, ale aj ďalších inštitúcií, ako sú napr. oddelenia starostlivosti o rodinu napr. kurátori na úradoch práce.

Prevenca zastupiteľnosti viacerých odborných zamestnancov preberá niektoré úlohy, ktoré ležia len na učiteľoch, a tým učiteľia a v prípade rómskych detí asistenti učiteľov sa môžu intenzívnejšie a cielenejšie venovať výchovno-vzdelávacej práci, i keď ich miesto pri prevencii a znižovaní výskytu sociálno-patologických javov je nezastupiteľné. Dôležitú úlohu v tomto smere má zohrávať aj obec a mesto, pretože môže výraznou mierou podporovať prácu v oblasti prevencie.

Sociálna pedagogika, sociálny pedagóg pomáha riešiť podporu pre žiakov s potrebou podporných opatrení na základe sociálneho znevýhodnenia, resp. kombinácie sociálneho znevýhodnenia s rôznymi typmi zdravotného postihnutia a znevýhodnenia.

Sociálny pedagóg je súčasťou systému vstupnej prvotnej reakcie, kedy sa podieľa na tzv. akútnych intervenciách. Čo pod tým myslíme? Komunikáciu a upokojovanie pri problémoch so žiakmi mimo prostredia školskej triedy. Zvlášť na 1. stupni základnej školy poskytuje sociálny pedagóg nielen poradenstvo pre rodičov v oblasti výchovy, ale aj základné právne poradenstvo niektorým rodinám, rodičom pri riešení životných situácií, ktoré ohrozujú dieťa, ale niekedy aj rodinu (mravnosť, morálka, výchovné metódy neakceptovateľné spoločnosťou).

Sociálny pedagóg sa zúčastňuje stretnutí orientovaných na problematiku sociálne vylúčených lokalít, čo sa stáva v niektorých prípadoch u rómskych detí a rodín. Možností je viac, napr. zastupovania učiteľov, rodičov, ale aj žiakov a študentov pri rôznych právnych úkonoch ale aj súdoch, napr. pri rokovaníach o ohrozovaní mravnej výchovy. Dôležitou kompetenciou môže byť aj spolupráca s organizáciami, ktoré napomáhajú rozvoju komunit vrátane rómskych komunit, napr. neziskové organizácie, ktoré môžu pomáhať aj pri eliminácii sociálno-patologických javov.

Sociálny pedagóg je orientovaný aj na diagnostiku špeciálnych, vzdelávacích a výchovných potrieb žiakov, zvlášť faktorov prispievajúcich k sociálnemu znevýhodneniu a potreby podpory. Ako sa stanovuje individuálna podpora žiakov? Často cez legislatívne nedostatočné, nemerateľné a niekedy až nediagnostikovateľné definovanie sociálneho znevýhodnenia, ktoré sa však v škole berie ako cez merateľné indikátory, ktoré sledujeme u každého žiaka, teda aj u rómskych žiakov.

Indikátory sociálneho znevýhodnenia, ktoré sledujeme a ktoré sú bezprostrednou väzbou na prevenciu sociálno-patologických javov je treba vidieť v týchto oblastiach:

- bydlisko sociálne vylúčenej lokality (malé osady na periférii miest a obcí),
- postavenie, ktoré môže mať až pozíciu blízku azylantovi, napr. nariadenie ústavnej výchovy alebo uloženie ochranej výchovy,
- nedostatočná znalosť vyučovacieho jazyka, etnicita,
- informácie o zákonných zástupcoch, rodine, súrodencoch ich lokalizácii,
- spolupráca so zákonnými zástupcami poprípade osobami zodpovednými za výchovu detí,
- výška ospravedlnenej, ale aj neospravedlnenej absencie žiaka na vyučovaní za sledované obdobia, ale aj poprípade neskoré príchody do školy a skoré odchody zo školy,

- predškolská príprava, bez materskej školy, materská škola, prípravný ročník, priebeh povinnej školskej dochádzky, migrácia žiaka, plnenie povinnej školskej dochádzky čiastočne v zahraničí, detský domov, detský diagnostický ústav a pod.,
- rizikové správanie, výrazné prvky porúch správania, ale aj problémy v oblasti hygienickej starostlivosti,
- spolupráca so štátnymi subjektmi nadväzujúcimi na školu (orgány sociálno-právnej ochrany detí, neziskové organizácie, polícia, priestupkové komisie miest a obcí a pod.),

5.3 Sociálny pedagóg ako odborný zamestnanec v zariadení výchovného poradenstva

Sociálny pedagóg ako odborný zamestnanec v zariadení výchovného poradenstva a prevencie môže mať uplatnenie v rôznych oblastiach. V oblasti prevencie sociálno-patologických javov:

- zabezpečuje primárnu a sekundárnu prevenciu pre žiakov základných škôl a stredných škôl zameranú na ochranu pred sociálno-patologickými javmi,
- pripravuje rozvíja a organizuje preventívne programy, besedy a prednášky pre základné a stredné školy,
- aktívne sa zúčastňuje na príprave a realizácii skupinového poradenstva pre deti a mládež s poruchami správania. V rámci skupinového poradenstva využíva metódy sociálneho tréningu, sociálneho učenia a rodinnú socioterapiu s cieľom pozitívneho ovplyvňovania a zmeny difícilného, disociálneho alebo asociálneho správania detí a mládeže,
- v rámci rovesníckeho programu pripravuje žiakov na pôsobenie v triedach s cieľom zabrániť vzniku alebo eliminovať existujúce sociálno-patologické javy.
- metodicky vedie koordinátorov prevencie na základných a stredných školách.

Koordinátor prevencie sociálno-patologických javov sa zameriava na vyhľadávanie žiakov a prácu so žiakmi ohrozenými sociálno-patologickými javmi, alebo u ktorých je riziko prípadne prejav sociálno-patologického javu.

Sociálny pedagóg je odborníkom vybaveným vedomosťami a zručnosťami, ktorý prevažne aktivizačnými činnosťami uplatňovanými v školách a školských zariadeniach ovplyvňuje záujmové zameranie, postoje predovšetkým detí, žiakov a študentov s cieľom formovania zdravého životného štýlu najmä tam, kde prostredie pôsobí na jednotlivca deštruktívne.

Pracovná pozícia sociálneho pedagóga ako odborného zamestnanca nie je v školách doposiaľ dostatočne obsadzovaná aj napriek tomu, že pedagógovia, rodičia i široká verejnosť pociťujú nárast sociálno-patologických javov v prostredí škôl ako aj v celej spoločnosti (Szitová, 2011).

6 Odporúčania pre elimináciu sociálno-patologických javov vychádzajúce zo spolupráce pedagogických, odborných zamestnancov a rodiny žiaka z marginalizovaných rómskych komunít

Agresivita, agresia, násilie ale aj iné vážnejšie poruchy správania prejavujúce sa v sociálno-patologických javoch sa stávajú v školách, ale aj v širšej societe súčasťou nášho života. Sociálno-patologické javy, ich príčiny a následky v školách si vyžadujú hĺbkovú analýzu za použitia čo najobjektívnejších vedeckých postupov a prostriedkov. Obrat v tejto oblasti vyžaduje dlhodobjší nástup zmien v oblasti prevencie, ale aj ich eliminácie, ktoré je možné použiť v súčasných, ale aj perspektívnych podmienkach škôl, školských zariadení ale aj v rodinách, ktoré majú školopovinné deti. Potrebné je zvýšiť kvalitu reedukácie poskytovania komplexnej hlavne preventívnej starostlivosti, vzdelávaniu a realizácii reedukačných programov. Podpora a výraznejšia aktivita je nutná v cieľných, voľnočasových a mimoškolských aktivitách za úzkej spolupráce s poradenskými zariadeniami.

Návrhy:

- Pri analýze, ale aj pri eliminácii sociálno-patologického správania žiakov používať objektívne výskumné metódy zamerané na aj na výpovedi žiakov.
- Dopracovávať a navrhovať zo strany výskumných, metodických a poradenských zariadení opatrenia a postupy na eliminovanie príčin a následkov a zapracovávať ďalšie špecifické prejavy sociálno-patologických javov do školskej praxe a ošetriť ich v legislatíve.
- Prehodnocovať v podmienkach škôl z hľadiska špecifikácie riešenia žiakov z marginalizovaných rómskych komunít kódex primeranej školskej disciplíny a systému výchovných opatrení rešpektujúcich osobitosti výchovno-kultúrneho vplyvu zo strany rómskej rodiny, v tomto smere vo vnútorných poriadkoch školy. Spracovávať pravidlá týkajúce sa prevencie všetkých foriem sociálno-patologických javov.
- V prípade rómskych žiakov z hľadiska ich akceptácie je nutné dodržiavanie a neprekráčovanie v negatívnych smeroch, formálnych a dohodnutých pravidiel pedagógmi, žiakmi, ale aj rodičmi školy a školského zariadenia.
- Plánovať, získavať a vytvárať projekty na prevenciu sociálno-patologických javov z prostriedkov ESF na kurzy, letné rekreačné výchovné tábory, výchovné a terapeutické pobyty nielen pre rómske deti, ale aj pre rodičov rómskych žiakov.
- Preventívne programy zamerať na narastajúci trend sociálno-patologických javov nielen v oblasti kvantity ale aj oblasti zmeny kvality na tvorbu a realizovanie projektov na atraktívnejšie trávenie voľného času.
- Metodicko-pedagogické centrá by mali zvýšiť vzájomné odovzdávanie skúseností z overených projektov na prevenciu a elimináciu sociálno-patologických javov u žiakov z marginalizovaných rómskych komunít ale aj z projektov zameraných na voľnočasové aktivity týchto detí a mládeže.

- Metodickéj pomoci školám v nadväznosti na ich prácu s rómskymi deťmi a ich rodinou v poradenskom a v reedukačnom procese, ale aj v procese prípravy pedagogických, ale aj odborných zamestnancov zefektívniť odbornú erudovanosť, výskumnej práce v tejto oblasti pracovníkov Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie a hlavne zefektívnením a zrealizovaním výstupov výskumných prác do praxe škôl, ale aj do programov práce pedagógov, odborných zamestnancov poradenských zariadení so žiakmi a rodinami žiaka z marginalizovaných rómskych komunit pri prevencii a eliminácii sociálno-patologických javov.
- V poradenských zariadeniach vytvoriť podmienky na zlepšenie v poradenskej a terapeutickej starostlivosti o rómske deti a rómsku rodinu.
- Do tohto procesu výraznejšie zainteresovať školských psychologov ich etablovaním do škôl a rozšírením ich funkčnej, školskej psychologickéj praxe.
- Prehodnotiť kritéria pri návrhoch k individuálnej integrácii žiakov s poruchami správania sa v školách z rodín z marginalizovaných rómskych komunit.
- Zefektívniť a pretvoriť podmienky smerujúce k zmene postojov pedagógov k integrácii žiakov s poruchami správania z rómskych rodín.
- Inklúziu chápať aj s obsahom inkluzívnej klímy v triedach s cieľom jej vytvárania pre žiakov s poruchami správania a pri navodzovaní zmien k zdravému životnému štýlu.
- Metodicko-pedagogické centrá by mali výrazne posilniť ponuku vzdelávania pedagógom s cieľom oboznamovať sa s pedagogickými postupmi a inováciami, ktoré sa pri práci so žiakmi s poruchami správania a pri prevencii a eliminácii sociálno-patologických javov u rodín žiaka z marginalizovaných rómskych komunit uplatňujú u nás i v rámci EÚ.
- Posilniť obsahovo a funkčne pozíciu asistenta učiteľa, ale aj pôsobenie odborného zamestnanca – psychológa v tejto oblasti.
- Spoluprácu učiteľ, škola, poradenské zariadenie, rómski rodičia zefektívniť cez zásady, metódy, postupy uplatňované v školskej integrácii u žiakov s poruchami správania.
- V edukácii rómskych integrovaných žiakov uplatňovať individuálny prístup s rešpektovaním špecifik a osobitostí vo vývine rómskeho etnika v nadväznosti na inklúziu a pedagogiku a pedagogickú psychológiu.
- Pri výbere odborných zamestnancov – poradcov zohľadniť osobnostné predpoklady v oblasti prevencie, ich osobné postoje, osobnostné charakteristiky a stotožnenosť s cieľmi prevencie a eliminácie sociálno-patologických javov, ale aj s rešpektovaním zmeny pri tvorbe životnej filozofie u rómskych žiakov.
- V problémových prípadoch rómskych žiakov, ale nielen pri nich, spoznávať a adekvátne vyhodnocovať osobité životné situácie v škole, ale hlavne aj v rodine a diskretné zaobchádzať so získanými informáciami pri prevencii a pri eliminácii nežiaducich javov. Cieľom je sprostredkovať informácie o zdrojoch poskytovania pomoci deťom a rodinám pri problémoch dotýkajúcich sa funkcie a prepojenosti so školou.

- Prevenciu a elimináciu realizovať ako integrálnu súčasť edukácie rómskych žiakov s cieľom budovania dôvery žiakov k subjektom primárnej prevencie v škole.

6.1 Návrhy zmien

Predkladáme návrhy zmien v oblasti prevencie a eliminácie sociálno-patologických javov z marginalizovaných rómskych komúnít.

V prvom rade je to spolupráca pedagógov, odborných zamestnancov školy a rodiny detí pri eliminovaní príčin a následkov vzniku porúch správania a následných sociálno-patologických javov u detí z nedostatočnej vzájomnej rešpektovanosti a cielenosti pri výchove a prevýchove z hľadiska dosahovania podstatných zmien v prežívaní dieťaťa, ale aj v jeho následnom správaní. Podstatné je rešpektovať hodnoty a hodnotový systém vzájomnosti tohto vplyvu opierajúci sa o rovnosť šancí pre všetkých a zodpovednosť pri plnení povinností, ale aj pri právach detí, ich rodičov a školy.

Výraznou mierou majú prispieť k riešeniu k dosahovaniu zmeny v prevencii následné legislatívne zmeny a posilnenie kompetencie škôl a školských zariadení spresňovaním vnútorných poriadkov škôl a školských zariadení, ktoré budú obsahovať aj špecifický typické evalvačné kritéria podľa početnosti a vzájomnej prepojenosti školy, žiakov a rodín z marginalizovaných rómskych komúnít. Ešte vždy prebieha proces budovania a hlavne zmeny postojov zainteresovaných činiteľov prevencii v školskom prostredí s cieľom vytvárania adekvátnejšej inkluzívnej klímy u týchto detí.

Dosiahnutie zmeny v oblasti prevencie a eliminácie sociálno-patologických javov z marginalizovaných rómskych komúnít je viazané aj na uplatňovanie a rešpektovanie kľúčových kompetencií, ale aj modelov výchovy u týchto detí ako je KEMSAK, DITOR, BLOOMOVA TEÓRIA a i. s rozvíjaním kognitívizácie, emocionalizácie, motivácie, socializácie, anxiologizácie, kreativity, resocializácie, ale aj primeranej kontroly vo výchovnom a prevýchovom procese.

Zainteresovanie rodičov žiaka z marginalizovaných rómskych komúnít na prevenciu a eliminovanie sociálno-patologických javov je rozsiahla a komplexná úloha. Rómskym rodičom sa môže zdať neprekonateľne ťažkou.

Prostredníctvom praktických pedagogických postupov by sa mal vzbudiť záujem rodičov o to, aby sa aktívne vyrovnali s názormi svojich detí a ich učiteľov a aby uľahčili vstup do rozhovoru o otázkach normality a patológie v prežívaní a správaní svojich detí v užšej aj širšej societe.

Rodičia sa tiež musia naučiť akceptovať, že ich deti majú aj vlastné názory, ale že sú podobné ba až totožné z názormi rodičov - dospelých.

K tomu patria určité názory, ktoré sú v podstate diskkrétne zašifrovanou výzvou k realizácii sociálno-patologických javov. Rodičia majú navodiť zmenu práve v tomto ohľade.

Rodičom po ukončení a uvedomení si prvého kroku je dôležité vysvetliť na jednom, ale lepšie na viacerých príkladoch, vznik nesprávnych, ale hlavne správnych názorov a potom ich požiadať, aby niektorý

názor so svojimi deťmi hlbšie a s porozumením prebrali, vysvetlili cez nimi pochopenú a realizovanú jednoduchú praktickú činnosť.

Rodičia by mali zistiť a uvedomiť si, že v súčasnosti už nestačí iba deti podporovať v úsilí vytvoriť si názor podľa nich, ale že je nutná aj akceptácia morálky a zákonov spoločnosti, v ktorej ich deti žijú a budú rásť v dospelých. Nutné je ich aj naučiť stáť si za vlastným názorom, ale na to že deti si majú právo získavať množstvo schopnosti v komunikácii, vo vzťahoch, v zodpovednosti byť dôsledný voči sebe aj iným, vedieť sa niektorých vecí a výhod zriecť, ale aj vedieť riešiť potenciálne konflikty a efektívny spôsob rozhodovania.

Uvediem príklad z praxe spolupráce pedagóga a rodiča pri riešení problému kradnutia, odcudzenia vecí zo strany žiaka.

Argumentácia detí a mladých ľudí často vychádza zo skutočných paradoxov, ktoré vytvárajú rodičia a dospelí. Zakazujú deťom krahnúť a zároveň sa spoločnosť napr. cez médiá týmto problémom etabluje.

Cieľom odbornej pomoci nie je za každú cenu vyhrať argumentačný súboj, ale viesť dieťa k zodpovednosti za vlastné prežívanie a správanie.

Pre rozhovor s dieťaťom je kľúčové vytvorenie atmosféry dôvery.

Literatúra

- BAKOŠOVÁ, Z.: Sociálna pedagogika ako životná pomoc. Bratislava : FIF UK, 2008. ISBN 978-80-969944-0-3
- BAKOŠOVÁ, Z.: Sociálny pedagóg a jeho kompetencie. In: Pedagogická revue. 2005, č. 1.
- BAKOŠOVÁ, Z.: Sociálny pedagóg a jeho kompetencie. In: *Sociálny pedagóg. Zborník referátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava 2006. s. 27-28.
- DAŇO, J. – ĎURIČEKOVÁ, M. 2004. Cesty vzdelanosti Rómov. Prešov: 2004.
- DAŇO, J. 2002. Záujmy, potreby a hodnotová orientácia rómskych detí a mládeže zo sociálne znevýhodneného prostredia a ich využívanie voľného času. In: Socialia 2002. *K sociálnej analýze mládeže*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002.
- FARKAŠOVÁ, E. – KRETOVÁ, E.: Rómske deti z pohľadu psychológie v prácach VÚDPAP. ISBN 80-969401-2-0, Bratislava, 2005.
- FLEŠKOVÁ, M.: Rómsky žiak v školskej triede. Banská Bystrica: PF UMB. ISBN 80-8055-964-3. s.2 – 13.
- IHNACIK, J.: Koordinátor prevencie závislostí a sociálno-patologických javov. Metodicko-pedagogické centrum. Bratislava, 2013.
- IHNACIK, J.: Najzraniteľnejšou časťou človeka je jeho „duša“. Rodina a škola č. 5, Bratislava 2013.
- IHNACIK, J.: S ľuďmi je radosť pracovať, aj keď je to veľmi ťažká práca. In: *Školní poradenství v praxi*. Wolters Kluwer, a.s., Praha 3. Ročník II, 2/2015.
- JENČOVÁ, A., KRÍŽ, T. – SZITOVÁ, M.: Koordinátori prevencie a problémové správanie. Košice, 2011.
- LORENZOVÁ, J. – POLÁČKOVÁ, V.: Specifika pomáhaní v podmínkach školy. In: KRAUS, B.-POLÁČKOVÁ, V. a i.: *Člověk, prostředí, výchova*. Brno. 2001. s. 190.
- PEJOVÁ, S.: Sociálno-patologické javy a ich škodlivosť na deti a mládež v minoritnej skupine obyvateľstva, 2007.
- ROSINSKÝ, R.: Čhavale Romale alebo motivácia rómskych žiakov k učeniu. Nitra: UKF. ISBN 80-8050-955-7.
- SLOVÍKOVÁ, M. – PÉTIOVÁ, M. – LANČARIČ, A. – GURTHOVÁ, A.: Prevencia drogových závislostí v rezorte školstva (separát). In: ÚIPŠ.: *Súčasný stav sociálnej pedagogiky na Slovensku. Zborník referátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava : UK, 2000.
- SZITOVÁ, MIROSLAVA - ŠILONOVÁ, VIERA: Postavenie a úlohy sociálneho pedagóga ako odborného zamestnanca. In Kotradyová, K. (edit.) *Nové aspekty v sociálnej práci II. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Teologický inštitút. Spišské Podhradie. 2010. S. 281 – 293. ISBN 978-80-8084-544-5.
- ŠALINGOVÁ, M. – IVANOVÁ M.: Slovník cudzích slov pre školu a prax. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 458.
- VARMUŽA, J.: Metodická príručka pre koordinátorov prevencie drogových závislostí v základných školách, stredných školách a v školských zariadeniach v SR. Bratislava : OZ Prevencia, 2001.

VERBOVSKÁ, J.: Prevencia závislostí a koordinátor prevencie závislostí a iných sociálno-patologických javov v podmienkach školy a školských zariadení – teoretické východiská. In: Nový obzor. Prešov: 2005.

Vyhláška MŠ SR č. 325/2008 Z. z. o školských zariadeniach výchovného poradenstva a prevencie.

Zákon NR SR č. 245/2008 Z. z. o *výchove a vzdelávaní* (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon NR SR č. 317/2009 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Príloha

Dotazník správania a disciplíny žiakov v škole (PSŽ)

Máte pred sebou dotazník, ktorého cieľom je zistiť, ako disciplinovane sa vy a vaši spolužiaci správate v škole. Každá otázka má dve časti. Zakrúžkuj odpovede, ktoré sa týkajú teba, potom odpovede, ktoré sa týkajú tvojich spolužiakov v triede. Toto je výber otázok zo širšieho dotazníka, niektoré otázky boli vynechané.

Čísla odpovedí sú v tomto poradí:

Veľmi často	Často	Zriedkakedy	Nikdy
1	2	3	4

Moje správanie

Správanie spolužiakov

1. Do školy neprichádzam včas na vyučovanie
2. Chodím poza školu s kamarátmi
3. Na vyučovacej hodine nedávam pozor a nepočúvam výklad učiteľa
4. Našepkávam spolužiakom počas písomných prác, používam ťaháky, odpisujem od spolužiakov
5. Poškodzujem majetok školy (knihy, lavice, iné)
6. Kradnem spolužiakom desiatu, peniaze
7. Používam vulgárne nadávky voči spolužiakom, učiteľom
8. Do školy nosím cenné predmet, zbrane, CD nosiče, PC hry a iné
9. Do školy nosím cigarety, drogy, alkohol
10. Fajčím na záchode
11. Šikanujem spolužiaka/spolužiačku
12. Cez prestávky behám po chodbách a po iných triedach
13. Mám neospravedlnené hodiny
14. Cez prestávky sa bijem v triede, v šatni, alebo na školskom dvore
15. Nezdravím učiteľov, som voči nim drzý
16. V školskej jedálni sa predbehujem, som hlučný
17. Telefonujem alebo esemeskujem cez vyučovanie
18. Obliekam sa, že to rozčuľuje učiteľov
19. Vyrušujem na vyučovaní
20. Rozprávam bez dovolenia
21. Vulgárne nadávam
22. Provokujem učiteľov
23. Nerád chodím do školy

24. Skúsil som už drogy
25. Užívam alkohol, fajčím cigarety
26. V mnohých situáciách sa neovládam

Ďakujeme za vyplnenie dotazníka!

Autorom dotazníka je M. Zelina a K. Kotrusová. Dotazník je 38 položkový, skrátená verzia má 26 položiek. Zostavený bol na vyjadrenie názorov, ako často porušuje vnútorný poriadok žiak sám a ďalej žiak posudzuje, ako často vnútorný poriadok porušujú jeho spolužiaci. Respondenti sa vyjadrujú k 26 tvrdeniam, ktoré sa týkajú disciplíny na 4 – stupňovej škále podľa častosti výskytu správania. Ide o 26 premenných, o ktorých sa respondenti vyjadrujú na 4 – stupňovej škále s možnosťami 3 – 0 (oba konce sú bipolárne) 3 – *veľmi často*, 2 – *často*, 1 – *zriedkakedy*, 0 – *nikdy*.

Dotazník bol vypracovaný na základe analýzy vnútorných poriadkov školy.

Zameraný je na otázky správania ako záškoláctvo, agresívne správanie k spolužiakom, k učiteľom a okoliu žiaka, devastovanie školského poriadku, krádeže, vulgarizmy, nosenie zbraní, cigariet, alkoholu a ich užívanie, šikanovanie, používanie mobilného telefónu počas vyučovania, provokácie, tresty.

Problém záškoláctva je zisťovaný položkami: 1, 2, 13

Problémy so vzdelávaním a sústredením sú zisťované položkami: 3, 26

Problémy medzi vzťahmi medzi žiakom a učiteľmi sú zisťované položkami: 7, 15, 29

Problémy so šikanovaním, krádežami a manipuláciou sú zisťované položkami: 6, 11, 14

Problémy žiakov s drogami, alkoholom, cigaretami sú zisťované položkami: 9, 10, 32, 33

Prejavy problémového správania sú zisťované položkami: 6, 7, 11, 13, 32, 33

Nuda, nezáujem sú zisťované položkami: 3, 4, 26, 27, 28, 29, 31, 38

Hostilné a agresívne správanie je zisťované položkami: 2, 3, 5, 7, 8, 9, 16, 24, 26, 27, 28, 29, 32, 33

Tresty ako negatívny dôsledok sú zisťované položkami: 10, 11, 13, 14